

e-ISSN: 2148-4899

PAU İlahiyat Fakültesi Dergisi (Pauifd) Güz 2018, Cilt: 5, Sayı: 10, s: 284-304

Gönderim / Received: Kasım 2018

Kabul / Accepted: Aralık 2018

Araştırma Makalesi / Research Article

**“ORTA ASYA’DA HANEFİLİĞİN GELİŞİMİ, SADRÜŞŞERİA
UBEYDULLAH
B. MES’UD” ADLI ESER HAKKINDA BAZI MÜLAHAZALAR**

Mehmet ÜMÜTLİ*

Öz

Sadrüşşerîa Ubeydullah b. Mes’ûd (ö. 747/1346), Hanefî mezhebinin usul tasavvurunun gelişmesine katkı sağlayan önemli âlimlerdendir. Fıkıh usulü alanında kaleme almış olduğu “et-Tenkîh” adlı metin ve bu eser üzerine yazmış olduğu “et-Tavzîh” adlı şerh, onun usul düşüncesini yansıtan iki önemli çalışmasıdır. Sadrüşşerîa, Hanefî mezhebinin usul anlayışını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu yönüyle onun fıkıh usulüne dair görüşleri çok sayıda çalışmaya konu olmuştur. Bu alanda yayınlanan çalışmalardan biri de Sezayi Bekdemir’in “Orta Asya’da Hanefîliğin Gelişimi, Sadrüşşerîa Ubeydullah b. Mes’ud” adlı eseridir. Çalışma, Sadrüşşerîa’nın usul düşüncesinin tespit ve değerlendirilmesini hedeflemesi yönüyle önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bununla birlikte söz konusu çalışmada Sadrüşşerîa’ya nispet edilen görüş ve düşüncelerin değerlendirilmesinin, Sadrüşşerîa’nın fıkıh usulü anlayışının doğru bir şekilde yansıtılması açısından önem arz ettiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Sadrüşşerîa, Fıkıh Usûlü Anlayışı, et-Tavzîh, Bekdemir

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku Anabilim Dalı, mehmetumutli66@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7195-7200

SOME CONSIDERATIONS ABOUT THE WORK NAMED “THE DEVELOPMENT OF HANAFİSM IN CENTRAL ASIA, SADR AL-SHARİA UBEYDULLAH B. MAS’ÜD”

Abstract

Sadr al-Sharîa Ubeydullah b. Mas’ûd (d. 747/1346) is one of the important scholars who contributed to the development of thought of the Hanefî usûl al-fiqh. “et-Tenkîh” which he wrote in the field of usûl al-fiqh and his work named “et-Tavzîh” on this work are two important works reflecting his thought about usûl al-fiqh. Sadr al-Sharîa significantly influenced the usûl al-fiqh understanding of the Hanafî sect. From this point, his views on the usûl al-fiqh have been the subject of many studies. One of the works published in this field is Sezayî Bekdemir’s work named “The Development of Hanafism in Central Asia, Sadr al-Sharîa Ubeydullah b. Mas’ûd”. The study fills an important gap with the aim of determining and analyzing Sadr al-Sharîa’s usûl al-fiqh thought. However, it can be said that the analyzing of the views and opinions of Sadr al-Sharîa in this study is important in order to accurately reflect the opinions of Sadr al-Sharîa on the usûl al-fiqh.

Keywords: Sadr al-Sharîa, Approach of usûl al-fiqh, et-Tavzîh, Bekdemir

STRUCTURED ABSTRACT

Sezayî Bekdemir’s work named as “The Development of Hanafism in Central Asia, Sadr al-Sharîa Ubeydullah b. Mes’ud” involves some determinations regarding the views of Sadr al-Sharîa on the Islamic jurisprudence. Therefore, it can be thought that this study aims to fill an important gap at the academic level. However, it can be seen that some of the views and thoughts that the author spites to Sadr al-Sharîa have some qualities that will cause misunderstanding of Sadr al-Sharîa who is an important person for the development of thought of Hanafî regime and even the Hanafî regime of thought.

For example, according to Sadr al-Sharîa , the author stated that many subjects of the Islamic jurisprudence are related to the confirmation

and realization, which are the subject of logic. However, Sadr al-Sharîa mentions that the subject of logic is the confirmation and realization, in order to support an explanation about the subject of the Islamic jurisprudence. The author claim that Sadr al-Sharîa had argued that there would be more than one subject of a science by contrast with previous thoughts. However, Sadr al-Sharîa has adopted the approach that the science of Islamic jurisprudence has more than one issue as evidences and provisions rather than that a science has more than one subject. It is also stated that Sadr al-Sharîa prefers the definition of Islamic jurisprudence as "To know what is in favor of and against the person". However, Sadr al-Sharîa does not have any statement that he prefers this definition which belongs to Abu Hanifa. Sadr al-Sharîa has included this definition in his works and made some explanations to be understood. It is stated that Sadr al-Sharîa defines the Islamic jurisprudence as "science that notifies the precepts conveying it to himself through enquiry". The false conclusion that the Islamic jurisprudence is "a science that leads to jurisprudence" came to exist since the mean of the term "himself" by the term located in the definition is not explicitly stated. However, Sadr al-Sharîa explicitly stated the mean of jurisprudence in his work with the aforementioned records. Bekdemir considered the logical expressions such as "relativity" and "attributing", which Sadr al-Sharîa used to explain the relationship between the evidences and provisions, as linguistic concepts. For this reason, he made an incorrect conclusion and reflected this as the opinion of Sadr al-Sharîa .

In addition to these, the fact that the Sadr al-Sharîa has some thoughts which do not conform to the established procedure of Hanafî sect came to exist from one of Bekdemir's determinations and it is another issue that we believe is wrong. As far as we can determine, the author has these kinds of allegations: The fact that Sadr al-Sharîa believes that the alliance will take place with the consensus of the majority of the interpreter of Islamic law; that the alliance can be abrogated with another alliance even if it has certainty; that previous sharia law do not accepted as the evidence of sharia; that the subsequent Sharia declares the previous sharia has expired in terms of provision; that the term "kurû" in the verse 228 of Surah Al-baqarah, which declares the period of delay is accepted as "cleaning period". Sadr al-Sharîa , on

the other hand, has adopted a point of view that reflects the established procedure of the Hanafî sect, contrary to of the claim of the determination's owner on these issues.

In this article, some determinations related to the method thoughts of Sadr al-Sharîa have been tried to be evaluated in the work named "The Development of Hanafism in Central Asia, Sadr al-Sharîa Ubeydullah b. Mes'ud" belonging to Sezayi Bekdemir. It was aimed that the idea of the method of Sadr al-Sharîa to be transferred correctly by emphasizing the issues that we believe to be wrong. Although there are deficiencies as a content, we believe that it would be appropriate to review it again by the author; in addition, it is thought that the study will mature with constructive criticism and contributions.

GİRİŞ

Sadrüşşerîa (ö. 747/1346), Hanefî usul geleneğinde özel bir konumu olan çok yönlü bir âlimdir. Fıkıh usulü alanında kaleme almış olduğu "et-Tenkîh" adlı muhtasar metni ve özellikle de bu eser üzerine yazmış olduğu "et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-Tenkîh" isimli şerhi usûl-i fıkıh geleneği içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur. Özgün diyebileceğimiz bir yaklaşımla kaleme almış olduğu bu eserlerinde, kendi usul anlayışını ortaya koymanın yanında yerleşik Hanefî usul düşüncesini muhalif görüşlere karşı güçlü argümanlarla savunmuştur. Sadrüşşerîa, kendisinden sonraki dönem usul anlayışını etkilemiş ve özellikle Hanefî mezhebinin usul tasavvurunun gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur.

Sadrüşşerîa'nın usul düşüncesi geçmişte olduğu gibi günümüzde de dikkatleri çekmiş ve birçok çalışmaya konu olmuştur. Sezayi Bekdemir'in "Orta Asya'da Hanefîliğin Gelişimi, Sadrüşşerîa Ubeydullah b. Mes'ud"¹ adlı eseri de bu konuda yayınlanan çalışmaların sonuncusu niteliğindedir. Doktora çalışması olan eser iki

---

¹ Bekdemir, Sezayi, *Orta Asya'da Hanefîliğin Gelişimi, Sadrüşşerîa Ubeydullah b. Mes'ud*, (İstanbul: Hikmetevi, 2017)

PAU İlahiyat Fakültesi Dergisi (Pauifd) Güz 2018, Cilt: 5, Sayı: 10, s: 284-304

bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Sadrüşşerîa'nın hayatı ve eserlerine yer verilmiş, ikinci bölümde ise Sadrüşşerîa'nın hukukçu yönü ele alınmıştır. İlmî bir araştırmanın ürünü olan eserde Sadrüşşerîa'nın usul düşüncesiyle ilgili olarak bazı tespitlerin değerlendirilmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz. Bu sayede hem söz konusu eserin geliştirilmesine katkı sağlamak hem de Sadrüşşerîa'nın usul düşüncesiyle ilgili akademik düzeydeki kimi yanlış tespitleri değerlendirmek mümkün olacaktır.

1. "ORTA ASYA'DA HANEFÎLİĞİN GELİŞİMİ, SADRÜŞŞERÎA UBEYDULLAH B. MES'UD" ADLI ESERDEKİ BAZI TESPİTLERİN ANALİZİ

1. Sezayi Bekdemir, Sadrüşşerîa'ya göre fıkıh usulünün birçok konusunun mantığın konusu olan tasdîkât ve tasavvurâtla ilgili olduğunu ifade etmiş ve ilgili dipnotta Tavzîh'ten nakilde bulunmuştur.² Her ne kadar Sadrüşşerîa'nın da yer aldığı Gazzâlî (ö. 505/1111) sonrası dönemde fıkıh usulü konuları incelenirken mantıksal konu ve kavramların kısmen referans alındığı doğru olsa da³ Sadrüşşerîa'nın, ilgili yerde tespit sahibinin iddiasını destekleyecek herhangi bir ifadesi bulunmamaktadır. Kanaatimizce Bekdemir, bağlamı dikkate almamış ve bu sebeple de yanlış bir sonuca ulaşmıştır. Zira Sadrüşşerîa, mantığın konusunun tasavvurât ve tasdîkât olduğu hususunu, usûl-i fikhın konusu hakkında getirmiş olduğu bir izahı desteklemek amacıyla zikretmektedir. Şöyle ki; Sadrüşşerîa'nın usûl düşüncesine göre fıkıh usûlünün konusu, şer'î deliller ve hükümler olmak üzere iki unsurdan oluşmaktadır.⁴ Fıkıh usulünde ilk olarak şer'î deliller ve bağlantılı konulardan, sonra da bu delillerle sabit olmaları yönüyle hüküm ve ilgili konulardan

² Bekdemir, *Orta Asya'da Hanefîliğin Gelişimi*, 51; bk. 194. dipnot.

³ Wael B. Hallaq, "Mantık, Formel Kanıtlar ve Kanıtların Sünni Fıkıh İlminde Formel Hale Getirilmesi", Trc. Bilal Aybakan, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/17, (1998), 198.

⁴ Sadrüşşerîa, Ubeydullah b. Mes'ud el-Mahbûbi, *et-Tavzîh fi halli gavâmidî't-Tenkîh*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981), 1: 38.

bahsedilmektedir.⁵ Sadrüşşerîa, hüküm konularının deliller bahsinden sonra incelenmesini, “sonrasına eklenir” anlamına gelen “ يلحق ” kelimesiyle ifade etmekte ve bu kavramın iki şekilde anlaşılabilceğini belirtmektedir: Birinci yaklaşıma göre deliller ve hükümler, fıkıh usulünün konusunu oluşturmakla birlikte hüküm konuları delillerden sonra inceleneceği için bu kelime kullanılmış olabilir. İkinci izah tarzına göre ise fıkıh usulünün konusu yalnızca şer’î delillerden oluşmaktadır. Dolayısıyla deliller ve ilgili konular temel unsur olmakta, hüküm ve ilgili konular ise bu ilmin kapsamında yer almayan (hâricî) ve bu disiplinin mesâilî açısından ikincil sırada yer alan hususlara karşılık gelmektedir. Mantığın konusu tasavvur (mefhum) ve tasdîka (hüküm) ulaştırması yönüyle tasavvurât (kavram mantığı) ve tasdîkât (hüküm mantığı) olmakla birlikte bu disiplinde nadiren de olsa tanımlanabilir olup olmamaları yönüyle mahiyetler gibi tasavvur yani mefhumlarla ilgili hususlardan da bahsedilmektedir.⁶

2. Bekdemir, hüküm konularıyla ilgili olarak teklifi ve vaz’î ayrımını yaparken vaz’î hükmün “bir şeyin başka bir şeye bağlı olması” anlamını ifade ettiğini belirtmiştir.⁷ Ancak “bir şeyin başka bir şeye bağlı olması” gibi muğlak bir ifadenin Sadrüşşerîa’nın konuya dair düşüncesini yansıtmaktan uzak olduğu söylenebilir. Zira Sadrüşşerîa, vaz’î hükmün mahiyetini açıklarken şer’î hükmün tanımından hareketle bir izah tarzı benimsemiş ve öncelikle Allah’ın hitabını içerik olarak teklifi-vaz’î kısımlarına ayırmıştır. Bu ayrıma göre vaz’î hitap, “Allah’ın herhangi bir şeyin başka bir şeye rükün, sebep, şart vb. oluşuna yönelik olan hitabı”nı ifade etmektedir. Dolayısıyla Şâri’ tarafından bir şeyin başka bir şeyle ilişkilendirilmesiyle sabit olan şey, vaz’î hükme tekabül etmektedir.⁸ Sadrüşşerîa’nın daha anlaşılır bir ifade kullanarak vaz’î hükmü, “bir şeyin başka bir şeye taalluk etmesiyle meydana gelen hüküm” şeklinde tanımladığı da

⁵ Sadrüşşerîa, *et-Tavzih*, 1: 39.

⁶ Sadrüşşerîa, *et-Tavzih*, 1: 39.

⁷ Bekdemir, *Orta Asya’da Hanefiliğin Gelişimi*, 54, 57.

⁸ Sadrüşşerîa, *et-Tavzih*, 1: 22, 2: 244.

görülmektedir.⁹ Dolayısıyla konu ile ilgili olarak, tespit sahibinin ortaya koyduğu şekilde, Sadrüşşerîa'nın ifadelerinde herhangi bir kapalılık bulunmamaktadır.

3. Bekdemir, Sadrüşşerîa'nın aklı, "kalbin isteklerini ortaya çıkaran hislerin götürdüğü yolu aydınlatan bir nur" şeklinde tanımladığını belirtmekte ve ilgili dipnotta "et-Tavzîh"ten nakilde bulunmaktadır.¹⁰ Kanaatimizce verilen tercüme eksik olmasının yanında Sadrüşşerîa'nın konuya dair düşüncesini yansıtmaktan da uzaktır. Zira Sadrüşşerîa'nın "et-Tavzîh"te söz konusu tanım özelinde yapmış olduğu tahlile göre akıl, duyusal idrakin bittiği noktada devreye girmekte ve bu andan itibaren de akletme süreci başlamaktadır. Sadrüşşerîa'nın eserinde yer verdiği akıl tanımının, "duyuların idrakinin son bulunduğu yerden başlayan bir yolun kendisiyle aydınlandığı bir nurdur ki, bu sayede kalbin matlubu kalbe zâhir olur"¹¹ şeklinde tercüme edilmesinin hem Sadrüşşerîa'nın düşüncesinin doğru yansıtılması hem de tanımın Arapçası göz önüne alındığında daha uygun olduğu söylenebilir.

4. Bekdemir, Sadrüşşerîa'nın "el-Mukaddimetü'l-erbaa" adlı eserini kelam ve mantık merkezinde yazdığını ifade etmektedir.¹² Oysa Sadrüşşerîa'nın bu isimde müstakil bir eseri bulunmamaktadır. Sadrüşşerîa'nın mukaddimât-ı erbaa yaklaşımı, hüsün-kubuh bağlamında insan fiilleri ve irade ilişkisini ele aldığı bir konu olup "et-Tavzîh" isimli eser içerisinde mevcut olan bir bölümü oluşturmaktadır.¹³ Nitekim Bekdemir, çalışmasının ilerleyen

⁹ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 2: 261.

¹⁰ Bekdemir, *Orta Asya'da Hanefiliğin Gelişimi*, 58; bk. 234. dipnot.

¹¹ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 2: 311. Tanımın Arapçası şu şekildedir:
(هو نور يضيء به طريق يبتدأ به من حيث ينتهي إليه درك الحواس فينبدى المطلوب للقلب)

¹² Bekdemir, *Orta Asya'da Hanefiliğin Gelişimi*, 66.

¹³ Bk. Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 1: 336-362.

sayfalarında bu bölümün müstakil bir eser olmadığını ifade etmekte¹⁴ ve tutarsız bir tavır sergilemektedir.

5. Fıkıh ilminin yeni bir tarifini yapan Sadrüşşerfa'nın kendisinden önceki görüşlerin aksine bir ilmin birden fazla konusunun olacağını savunduğu ifade edilmiştir.¹⁵ Hâlbuki Sadrüşşerfa bir ilmin birden fazla konusunun olabileceğini değil usûl-i fıkıh ilminin birden fazla konusunun olduğu yaklaşımını benimsemiş ve bunu da “deliller ve hükümler” şeklinde ifade etmiştir.¹⁶ Dolayısıyla bu anlamda bir yenilik getirdiği söylenebilir. Zira Sadrüşşerfa öncesi dönemde fıkıh usulünün konusunu “hükümler” veya “deliller” şeklinde tek bir unsur olarak ifade eden iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Gazzâlî fıkıh usulünün konusunun hükümlerden ibaret olduğunu ifade ederken¹⁷, Seyfeddin el-Âmidî (ö. 631/1233) ise fıkıh usulünün konusunun şer'î deliller olduğu yaklaşımını savunmuştur.¹⁸

6. Bekdemir, Sadrüşşerfa'nın, “*Kişinin lehine ve aleyhine olan şeyi bilmesidir.*” şeklindeki fıkıh tanımını tercih ettiğini ifade

¹⁴ Bk. Bekdemir, *Orta Asya'da Hanefiliğin Gelişimi*, 119.

¹⁵ Bk. Bekdemir, *Orta Asya'da Hanefiliğin Gelişimi*, 191.

¹⁶ Sadrüşşerfa, *et-Tavzih*, 1: 38.

¹⁷ el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Mi'yâru'l-İlim*, nşr. Süleyman Dünyâ, (Mısır: Dârü'l-Maârif, 1961), 251.

¹⁸ el-Âmidî, Ebû'l-Hasen Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, nşr. Abdurrezzâk Afîfî, (Beyrût: el-Mektebu'l-İslâmî, ty.), 1: 5-7. Hanefî usulcülerden İbn Emîr-i Hâc'ın (ö. 879/1474) ifadesine göre fıkıh usulünün konusunun delillerin yanında tercih ve icthad olduğu da söylenmiştir. Zira bunların ahvalinden de bahsedilmektedir. Ancak bu görüş şu gerekçelerle reddedilmiştir: Tercih konusu delillerin ahvaliyle ilgili bir konudur. Zira tearuz esnasında hangi delilin diğerine tercih edileceği veya tercih sebebi bulunmadığında hangisinin tesakut edeceğinden bahsedilir. Aynı şekilde icthad konusundan bahsedilmesi de delillerden hükümleri istinbat edenin müctehid olması itibariyledir. Kısacası tercih ve icthad konusu delillere raci bir konudur. (bk. İbn Emîr-i Hâc, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Halebî, *et-Takrîr ve't-Tahbîr*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1983), 1: 35)

etmiştir.¹⁹ Oysa Sadrüşşerîa, Ebû Hanîfe'ye (ö. 150/767) ait olan bu tanıma eserinde yer vermiş ve tanımın anlaşılmasına yönelik bazı açıklamalarda bulunmuştur.²⁰ Benzer bir tutumu Şâfiîler tarafından kabul gören fıkıh tanımını için de sergilediği görülmektedir.²¹ Fakat incelediğimiz kadarıyla Ebû Hanîfe'ye ait olan tanımını tercih ettiğine dair herhangi bir ifadesi bulunmamaktadır. Ayrıca Sadrüşşerîa'nın kendine ait özgün bir fıkıh tanımlaması yapması da Bekdemir tarafından ortaya konan tercih iddiasının yerinde olmadığına işaret etmektedir.²² Kanaatimizce Sadrüşşerîa, fıkıh kavramına yönelik yapılan söz konusu tanımları yeterli bulmamış ve kendi düşüncesini yansıtan bir tanım yapmıştır.

7. Yazar tarafından, Sadrüşşerîa'nın fıkıh usulünü "*Tahkik yoluyla kendisine ulaştıran kaideleri bildiren ilimdir*" şeklinde tanımladığı ifade edilmiştir.²³ Tanımın Arapçasında yer alan "اليه" ifadesiyle ne kastedildiği açıkça ifade edilmediği için fıkıh usulünün, "fıkıh usulüne ulaştıran bir ilim" olduğu şeklinde yanlış bir sonuç ortaya çıkmakta ve dolayısıyla Sadrüşşerîa'nın böyle bir düşünceyi benimsemiş olduğu gibi doğru olmayan bir yargıya sebep olunmaktadır. Oysa Sadrüşşerîa, fıkıh usulünü bir ilmin özel ismi olarak tanımlarken "*fıkıh usûlü ilmi*" (ilm-u usûli'l-fıkh) tabirini kullanmış ve kavramı "*Tahkikî bir şekilde kendileri vasıtasıyla fıkhı ulaşılan kaideler ilmi*" şeklinde tanımlamıştır. Bunun yanında tanımda geçen (اليه) kavramıyla fıkhın kastedildiğini de açık bir şekilde ifade etmiştir.²⁴

8. Bekdemir eserinde şu ifadelerle yer vermektedir: "... Sadrüşşerîa, bir ilmin birden fazla konusunun olacağını iddia etmiştir.

¹⁹ Bk. Bekdemir, *Orta Asya'da Hanefiliğin Gelişimi*, 193, 195.

²⁰ Bk. Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 1: 16-18.

²¹ Bk. Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 1: 19-21.

²² Bk. Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 1: 29.

²³ Bk. Bekdemir, *Orta Asya'da Hanefiliğin Gelişimi*, 194.

²⁴ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 1: 34. Kavramın Arapça tanımı şu şekildedir:

(علم أصول الفقه العلم بالقواعد التي يتوصل بها إليه على وجه التحقيق)

Sadrüşşerîa bu görüşünü şöyle temellendirmektedir; Usûlü fıkıh, hüküm ortaya koyabilmek için delilleri tespit etmeye çalışır. Mantık ilmi, tasavvur ve tasdike ulaşma hususlarında araştırma yapar. Ayrıca muzaf (usûl) ve muzafun ileyh (fıkıh) mantık ilminde olduğu gibi bu ilmin de konusu olabilir.”²⁵

Bekdemir'in bu ifadelerinin, muhtevasıyla konuyu net bir şekilde ortaya koymaktan uzak olduğu görülmektedir. Zira Sadrüşşerîa, bir ilmin birden fazla konusunun olabileceğini değil, usûl-i fıkıhın “deliller” ve “hükümler” şeklinde iki mevzûunun olduğu tezini benimsemiş ve bu düşüncesini savunmak için mantık temelli bir izah tarzı ortaya koymuştur.²⁶ Ayrıca usûl-i fıkıhın, hüküm ortaya koyabilmek için delilleri tespit etmeye çalıştığı iddiasının da doğru olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü usûl-i fıkıhta deliller, zatî arazları olan “hükümleri ispat etme” yönleriyle ele alınmaktadır. Nitekim Sadrüşşerîa'nın da bu hususu açıkça ifade ettiği görülmektedir.²⁷ Ayrıca hüküm ortaya koyabilmek için delil veya delilleri tespit etmeye çalışmak usûl-i fıkıhın değil fûrû-i fıkıhın alanına giren bir husustur.

Bekdemir'in yukarıdaki ifadesinin son kısmında vermiş olduğu “muzaf (usûl) ve muzafun ileyh (fıkıh) mantık ilminde olduğu gibi bu ilmin de konusu olabilir” şeklindeki bilginin kanaatimizce bir yanlış anlamadan kaynaklandığı söylenebilir. Zira Bekdemir, Sadrüşşerîa'nın deliller ve hükümler arasındaki ilişki yönünü izah ederken kullanmış olduğu “izafet” ve “muzâf” gibi mantıkî ifadeleri dilbilim kavramları olarak değerlendirmiş ve yanlış bir çıkarımda bulunmuştur. Mantık disiplinindeki izâfet ise; iki kavram arasında akılla kurulan ilişkiyi ifade eden bir terimdir.²⁸ Sadrüşşerîa, fıkıh usûlünün konusunun deliller ile hükümlerden oluştuğunu mantıkî zeminde izah etmeye

²⁵ Bk. Bekdemir, *Orta Asya'da Hanefiliğin Gelişimi*, 194.

²⁶ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 1: 38.

²⁷ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 1: 38.

²⁸ Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bk. et-Tehânevî, Muhammed b. A'la, *Keşşâfu Istilâhâtî'l-Fünûn*, nşr. Ahmed Hasan Besec, (Beyrût: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2013), 3: 118; Mahmut Kaya, “Tarif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 33: 140.

çalışmıştır. Onun usul düşüncesine göre eğer bir ilimde incelenmekte olan husus, iki şey arasındaki izafet ise ve incelenen hususa etkisi bulunan arazların bir kısmı, iki muzafın birisinden; diğer kısmı da öbür muzaftan kaynaklanıyorsa bu muzafların her ikisi de o ilmin konusunu oluşturur. Eğer incelenmekte olan husus, böyle bir izafet değilse bu durumda o ilmin konusu birden fazla olamaz.²⁹ Sadrüşşerîa deliller ve hükümler arasındaki bu izafet yönünü, "hükmü ortaya koyma" (isbât) ve "delillerle sâbit olma" (sübût) olarak ifade etmektedir.³⁰

9. Bekdemir, Sadrüşşerîa'nın şer'î delillerden birincisi olan Kitab'ı tanımlarken Ebü'l-Usr el-Pezdevî'nin (ö. 482/1089) tanımını değil, Gazzâlî'nin tanımını tercih ettiğini belirtmektedir.³¹ Hâlbuki Sadrüşşerîa'nın tanımı, Debûsî (ö. 430/1038) ile başlayan ve yakın ifadelerle Pezdevî, Serahsî (ö. 483/1090), Gazzâlî, Muvaffakuddin İbn Kudâme (ö. 620/1223) ve Abdulazîz el-Buhârî (ö. 730/1330) gibi birçok usulcü tarafından benimsenen bir geleneği yansıtmaktadır.³²

²⁹ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 1: 40, 41.

³⁰ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 1: 38.

³¹ Bk. Bekdemir, *Orta Asya'da Hanefiliğin Gelişimi*, 197.

³² Bk. Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. Îsâ, *Takvîmu'l-edille fi usûli'l-fikh*, thk. Halil Muhyiddin Meys, (Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2001), 20; Pezdevî, Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm, *el-Usûl*, (İstanbul: Şirket-i Sahâfe-i Osmâniye, 1890), 1: 21, 22; Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, *el-Usûl*, thk. Ebü'l-Vefâ el-Afgânî, (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 2005), 1: 279; el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Müstasfâ min ilmi'l-usûl*, thk. Muhammed Abdusselam Abdüşşâfi, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1993), 1: 81; Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâil el-Makdisî, *Ravzatü'n-nâzır ve cünnetü'l-münâzır fi usûli'l-fikh alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, (Beyrût: Müessetü'r-reyyân, 2002), 1: 199; Abdülazîz el-Buhârî, Alâüddîn b. Ahmed b. Muhammed, *Keşfu'l-esrâr an Usûli'l-Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*, (İstanbul: Şirket-i Sahâfe-i Osmâniye, 1890), 1: 22; et-Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ud b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh, *et-Telvîh ilâ keşfi hakâiki't-Tenkîh*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-PAU İlahiyat Fakültesi Dergisi (Pauifd) Güz 2018, Cilt: 5, Sayı: 10, s: 284-304

10. Bekdemir, Sadrüşşerîa'nın sünnet kavramını, "Resûlullah'tan Kur'ân dışında sadır olan söz, fiil veya takrirleridir" şeklinde tanımladığını ifade etmiştir.³³ Hâlbuki Sadrüşşerîa'nın usûl anlayışında sünnet kavramı, Hz. Peygamber'in söz ve fiilleri için kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁴ Yukarıda verilen tanımın ise Teftâzânî'ye ait olduğu görülmektedir.³⁵

11. Bekdemir, icmâ konusunda Sadrüşşerîa'nın, müctehidlerin çoğunluğunun fikir birliği etmesiyle icmân gerçekleşeceği kanaatinde olduğunu iddia etmiştir.³⁶ Oysa Sadrüşşerîa, icmân geçerli olabilmesi için aynı zaman diliminde yaşayan ve icmâa ehil olan bütün müctehidlerin görüş birliğine varmalarının şart olduğunu açık bir şekilde belirtmektedir.³⁷ Bu yaklaşımıyla usulcülerin çoğunluğu tarafından kabul gören bakış açısını benimsediği anlaşılmaktadır. Bekdemir'in, Sadrüşşerîa'ya ait olduğunu iddia ettiği görüş ise Hanefî usul geleneğinde ilk olarak Irak Hanefî çevresinin temsilcilerinden Cessâs (ö. 370/981) tarafından dile getirilen³⁸ ve fazla taraftar bulmayan bir düşünceyi ifade etmektedir.

12. Sadrüşşerîa'nın, kesinlik ifade etse de icmân başka bir icmâ ile neshedilebileceği görüşünde olduğu tespitinde bulunulmuştur.³⁹ Kanaatimizce tespit sahibi, konuyla ilgili olarak Pezdevî ile

---

İlmiyye, 1981), 1: 46; Molla Hüsrev, Mehmed, *Mir'âtü'l-usûl fî şerh-i Mirkâtî'l-vusûl*, (İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, t.y.), 28; Kemalpaşazâde, Şemseddin Ahmed, *Şerhu Tağyîri't-Tenkîh*, (İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1308), 10; eş-Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî, *İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hak min ilmi'l-usûl*, thk. Ahmed Azve İnaye, (Dimaşk: Darü'l-kitâbi'l-arabî, 1419), 1: 119.

³³ Bk. Bekdemir, *Orta Asya'da Hanefiliğin Gelişimi*, 199.

³⁴ Bk. Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 2: 3.

³⁵ Bk. Teftâzânî, *et-Telvîh*, 2: 3.

³⁶ Bk. Bekdemir, *Orta Asya'da Hanefiliğin Gelişimi*, 209.

³⁷ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 2: 100.

³⁸ Bk. Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *el-Fusûl fî'l-usûl*, thk. Uceyl Câsim en-Neşemî, (Kuveyt: Vizâretü'l-evkâf ve's-şuûni'l-İslâmiyye, 1994), 3: 317.

³⁹ Bk. Bekdemir, *Orta Asya'da Hanefiliğin Gelişimi*, 210.

Sadrüşşerîa'nın görüşlerini karıştırmıştır. Bilindiği gibi her iki usulcü de icmâ üç mertebeye ayırmıştır. Pezdevî, icmân hem nâsîh hem de mensûh olmasının mümkün olduğunu ve dolayısıyla her mertebedeki icmân misliyle ve daha kuvvetli bir icmâ ile neshedilebileceğini ifade ederek farklı bir düşünce ortaya koymuştur.⁴⁰ Sadrüşşerîa ise icmâ olup olmadığının tartışmalı olduğunu belirttiği, sahabe arasında ihtilâflı olan bir konuda mevcut görüşlerden biri üzerinde gerçekleşen icmâda "tebdîl" yani sonradan meydana gelebilecek bir değişikliğin mümkün olabileceğini belirtmektedir.⁴¹ Teftâzânî'nin tespitine göre Sadrüşşerîa'nın usul düşüncesinde tebdîli yani sonradan değiştirilmesi caiz olmayan icmâ, müttefekun aleyh olan kat'î icmâ niteliğini taşıyanlardır.⁴²

13. Sadrüşşerîa'nın, şer'u men kablenâyı şer'î bir delil olarak kabul etmediği ve bu yaklaşımının temelinde nesih düşüncesinin bulunduğu ifade edilmiştir.⁴³ Hâlbuki Sadrüşşerîa'nın eserinde değindiği önceki şeriatların tamamının neshedildiğine dair yaklaşım kendisine ait olmayıp, İslam âlimleri tarafından konuyla ilgili olarak ortaya konan görüşlerden biridir. Zaten önceki şeriatlara ait neshedilmiş olan hükümlerin geçersiz olduğu hususunda İslam âlimleri arasında herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır.⁴⁴ Neshedilmemiş olup naslarda da inkar edilmeyerek nakledilen önceki şeriatlar, Hanefî mezhebine göre bağlayıcı nitelikte olup Sadrüşşerîa'nın yaklaşımı da bu yöndedir.⁴⁵

14. Nesih konusuyla ilgili olarak Sadrüşşerîa'nın, "sonraki şeriatlar, önceki şeriatların hüküm açısından sürelerinin bittiğini

⁴⁰ Pezdevî, *el-Usûl*, 3: 262.

⁴¹ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 2: 104.

⁴² Teftâzânî, *et-Telvîh*, 2: 102.

⁴³ Bk. Bekdemir, *Orta Asya'da Hanefîliğin Gelişimi*, 227.

⁴⁴ Bk. Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 2: 33.

⁴⁵ Bk. Debûsî, *Takvîm*, 253-254; Pezdevî, *el-Usûl*, 3: 217-224; Serahsî, *el-Usûl*, 2: 99-100; Semerkandî, *Mizânü'l-usûl*, 2: 686-690; Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 2: 33.

bildirmektedir” görüşünü benimsediği tespitinde bulunulmuştur.⁴⁶ Hâlbuki Sadrüşşerîa'nın eserinde yer verdiği bu yaklaşım kendi kabulü olmayıp, Mu'tezile kelamcısı Ebû Müslim el-İsfahânî'ye (ö. 322/934) aittir. Ebû Müslim el-İsfahânî'ye göre önceki şeriatlar zamansal olarak sonra gelen şeriatlarla kayıtlıdır. Dolayısıyla sonradan gelen şeriatın nâsih; önce gelen şeriatın ise mensûh olma durumu söz konusu değildir.⁴⁷

15. İddet süresini beyan eden *“Boşanan kadınlar, kendi kendilerine üç kurû' süresi beklerler”*⁴⁸ ayetinin izahında Sadrüşşerîa'nın ayetteki kurû' ifadesini “temizlik dönemi” olarak kabul ettiği tespitinde bulunulmuştur.⁴⁹ Oysa ayette geçen kurû' ifadesi kar' kelimesinin çoğuludur. Kar' kelimesi ise “temizlik müddeti” ve “hayız müddeti” şeklinde iki farklı manaya vazolunmuş müşterek bir lafızdır. Ayette yer alan kurû' ifadesi, Hanefî mezhebine göre hayız müddeti; Şâfiî mezhebine göre tuhr yani temizlik müddeti anlamına gelmektedir.⁵⁰ Sadrüşşerîa da Hanefî mezhebinin yaklaşımını benimsemiş, farklı bir söylemde bulunmamıştır. Hatta konunun izahında Hanefî mezhebinin düşüncesini desteklemek ve muhalif görüşleri çürütmek amacıyla alternatif özgün çözümler ürettiği de görülmektedir.⁵¹

16. Bekdemir, “Teâruz ve tercih” başlığı altında Sadrüşşerîa'nın konuya dair görüşlerine değinmekte ve teâruz şekillerinden bahsederken üçüncü kısım hakkında şu ifadeler yer vermektedir: *“Üçüncüsü; İki delilin kuvvet yönünden eşit olması durumunda ise; Teftazânî'ye göre bir delil bir şeyin sübutuna delalet ederken, diğeri nefyine delalet ederse: İlk olarak kuvvet açısından eşitseler ve ikinci olarak tâbi konumunda ikisinden birine ziyade olunursa; birinci şekilde çatışma vardır ve tercih yoktur. İkinci şekilde tercihle birlikte çatışma*

⁴⁶ Bk. Bekdemir, *Orta Asya'da Hanefiliğin Gelişimi*, 235.

⁴⁷ Bk. Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 2: 62.

⁴⁸ el-Bakara, 2/228.

⁴⁹ Bk. bk. Bekdemir, *Orta Asya'da Hanefiliğin Gelişimi*, 268.

⁵⁰ Bk. Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 1: 63, 64.

⁵¹ Bk. Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 1: 65.

vardır; üçüncü şekilde gerçekte teâruz yoktur, benzerlikten doğan teâruz üzerine bina olduğu için tercih de yoktur."⁵²

Bekdemir'in mezkûr ifadelerinde Sadrüşşerîa'nın konuya dair düşüncesinin açık bir şekilde ortaya konmadığı görülmektedir. Zira kuvvet olarak eşit olan yani zat itibarıyla birbirine denk olan iki delil arasında teâruz söz konusu olduğunda nasıl bir yol izleneceği hususuna net bir şekilde temas edilmemiştir. Ayrıca yazarın Teftazânî'den alıntılar yaparak vermiş olduğu kısımda da benzer bir tutum sergileyerek konuyu muğlak bıraktığı söylenebilir.

Sadrüşşerîa'nın konuya dair düşüncesinin doğru bir şekilde yansıtılması için teâruz şekillerine dair yapmış olduğu taksim zikredilmesi yerinde olacaktır. Sadrüşşerîa, teâruzu üç kısma ayırmaktadır:

Birinci Kısım: Biri diğerinden zatı itibarıyla daha kuvvetli olan dolayısıyla kuvvet olarak eşit olmayan iki delil arasında gerçekleşen teâruz.⁵³ Bu kısma nas ile kıyasın teâruzu örneğini veren Sadrüşşerîa, bunlar arasında teâruz gerçekleşmeyeceğini, zira bu durumda daha kuvvetli olan delille amel etmenin gerekli (vacip) olduğunu ifade eder.⁵⁴ Dolayısıyla bu durumda tercihi gerektiren her hangi bir durum söz konusu değildir. Zira tercih teâruzdan sonra gerçekleşen bir işlemdir.⁵⁵

İkinci Kısım: Biri diğerinden bir vasıf itibarı ile daha kuvvetli olan ve birbirine kuvvet olarak eşit olan iki delil arasındaki teâruz. Teâruzun bu kısmına haber-i vâhidi rivayet eden râvilerden birinin "fakih olması" diğerinin ise "fakih olmaması" örneğini verir. Bu durumda vasfen daha kuvvetli olanın tercih edilmesi gerekmektedir.⁵⁶

⁵² Bk. Bekdemir, *Orta Asya'da Hanefîliğin Gelişimi*, 246.

⁵³ Sadrüşşerîa, *et-Tavdîh*, 2: 214.

⁵⁴ Sadrüşşerîa, *et-Tavdîh*, 2: 215.

⁵⁵ Sadrüşşerîa, *et-Tavdîh*, 2: 215.

⁵⁶ Sadrüşşerîa, *et-Tavdîh*, 2: 215.

Üçüncü Kısım: Kuvvet olarak eşit olan (fakat vasıf açısından birbirinden kuvvetli olmayan) iki delil arasındaki teâruz.⁵⁷ Sadrüşşerîa, kuvvet olarak eşit olan iki ayet veya iki hadis arasında teâruz gerçekleştiğinde, nüzûl ve vurûd tarihlerinin bilinmesi durumunda sonra gelen delilin önceki delili neshettiğinin ortaya konmasıyla teâruzun giderileceğini belirtir.⁵⁸

Görüldüğü gibi teâruzun üçüncü kısmı Bekdemir'in ifade ettiği gibi sadece "iki delilin kuvvet yönünden eşit olması durumu" ile ilgili değildir. Bunun yanında "iki delilin vasıf açısından birbirlerine üstün olmamaları" da teâruzun bu kısmında aranması gereken bir niteliktir. Bekdemir'in tespitinin doğru kabul edilmesi durumunda ikinci ve üçüncü kısım arasında herhangi bir farklılığın söz konusu olmaması gerekmektedir. Hâlbuki yukarıda verilen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Sadrüşşerîa'ya göre her iki kısım birbirinden farklı nitelikleri haizdir.

17. Bekdemir, teâruz konusu özelinde "*Deliller arasında teâruz varsa önce cem' yoluna gidilir. Bu durumda iki benzerden biriyle amel edilmiş olur. Cem' mümkün olmuyorsa kitap sünnete, kitap-sünnet kıyas ve sahabî kavline tercih edilir*" şeklinde muğlak bir ifadeye yer vermekte ve bunu da Sadrüşşerîa'nın görüşü olarak yansıtmaktadır.⁵⁹

Sadrüşşerîa'nın konuya dair yaklaşımının, tespit sahibinin ortaya koyduğu düşünceden farklılık arz ettiği görülmektedir. Ayrıca Sadrüşşerîa'ya ait olduğu iddia edilen ifadenin bağlamından koparılarak genel bir düşünce olarak sunulmasının da yanlış bir çıkarımda bulunulmasına sebep olduğu söylenebilir. Sadrüşşerîa'nın ifadelerinin, bağlam göz önüne alınarak ele alınmasının konunun doğru bir şekilde değerlendirilmesine katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

⁵⁷ Sadrüşşerîa, *et-Tavdîh*, 2: 214.

⁵⁸ Sadrüşşerîa, *et-Tavdîh*, 2: 217.

⁵⁹ Bk. Bekdemir, *Orta Asya'da Hanefiliğin Gelişimi*, 246, 247.

Sadrüşşerîa'ya göre hakiki teâruz, bir vasıftan dolayı tercih işleminin gerçekleştiği (teâruzun kısımlarından) ikinci kısma özel bir durumdur.⁶⁰ Üçüncü kısımda ise nâsîh ve mensûhun bilinmemesinden kaynaklanan bir teâruz bulunmaktadır. Sadrüşşerîa, Kitap ve sünnet naslarında hakikî bir teâruzun bulunmadığı, şeklî (sureten) teâruzun nüzûl ve vurûd tarihlerinin bilinmemesinden kaynaklı vehmi bir teâruz olduğu görüşündedir.⁶¹ Zira Şârî' aynı zamanda birbirine zıt iki delili inzal etmekten münezzehe olup birini önce, diğerini ise neshedici olarak sonra indirmiştir.⁶²

Sadrüşşerîa'ya göre eğer delillerin nüzûl ve vurûd tarihleri bilinmiyor ise bu durumda iki delil arasında teâruzun bulunmadığını ortaya koyan bir çıkış yolu (mahlas) aranır ve imkân dahilinde her iki delilin arası cem' edilmek suretiyle her ikisiyle de amel edilir. Sadrüşşerîa, önceki Hanefî usûlcülerinin bir kısmının çalışmalarında yer almayan, yer verenlerin ise cem' olarak isimlendirdikleri⁶³ bu işlemi "*amel bi's-şebeheyn*" (iki benzerle amel etmek) olarak isimlendirir.⁶⁴ Ona göre bu şekilde bir çıkış yolu bulunursa maksat hâsıl olmuş olur. Ancak böyle bir çıkış yolu bulunmadığı durumda ise teâruz eden her iki delil ile amel terkedilir ve sünnete müracaat edilir, eğer sünnette de mesele çözülemiyorsa kıyasa ve sahabe kavline müracaat edilerek mesele çözümlenir.⁶⁵

SONUÇ

Sezayi Bekdemir'in "*Orta Asya'da Hanefîliğin Gelişimi, Sadrüşşerîa Ubeydullah b. Mes'ud*" adlı çalışması, Sadrüşşerîa'nın fıkıh usulüne dair görüşleri hususunda bazı tespitleri ihtiva etmektedir. Bu

⁶⁰ Sadrüşşerîa, *et-Tavdîh*, 2: 215.

⁶¹ Sadrüşşerîa, *et-Tavdîh*, 2: 217.

⁶² Sadrüşşerîa, *et-Tavdîh*, 2: 218; Konuyla ilgili olarak bk. Serahsî, *el-Usûl*, 2: 12; İbn Melek, *Şerhu'l-Menâr*, 226.

⁶³ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 3: 76, 78, 79, 81, 87, 89, 90, 92; Semerkandî, *Mizân*, 689.

⁶⁴ Sadrüşşerîa, *et-Tavdîh*, 2: 218.

⁶⁵ Sadrüşşerîa, *et-Tavdîh*, 2: 218.

itibarla söz konusu çalışmanın akademik düzeyde önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflediği düşünülebilir. Ancak yazarın Sadrüşşerîa'ya nispet ettiği kimi görüş ve düşüncelerin, Hanefî usul düşüncesinin gelişimi açısından önemli bir usulcü olan Sadrüşşerîa'nın ve hatta Hanefî usul düşüncesinin yanlış anlaşılmasına sebep olacak bazı nitelikler taşıdığı görülmektedir.

Örneğin yazar, Sadrüşşerîa'ya göre fıkıh usulünün birçok konusunun mantığın konusu olan tasdîkât ve tasavvurâtla ilgili olduğunu ifade etmiştir. Hâlbuki Sadrüşşerîa, mantığın konusunun tasavvurât ve tasdîkât olduğu hususunu, usûl-i fıkıhın konusu hakkında getirmiş olduğu bir izahı desteklemek amacıyla zikretmektedir. Yazar, Sadrüşşerîa'nın kendisinden önceki görüşlerin aksine bir ilmin birden fazla konusunun olacağını savunduğunu iddia etmiştir. Hâlbuki Sadrüşşerîa bir ilmin birden fazla konusunun olabileceğini değil usûl-i fıkıh ilminin “deliller ve hükümler” şeklinde birden fazla konusunun olduğu yaklaşımını benimsemiştir. Yine Sadrüşşerîa'nın, “Kişinin lehine ve aleyhine olan şeyi bilmesidir” şeklindeki fıkıh tanımını tercih ettiği ifade edilmiştir. Oysa Sadrüşşerîa'nın, Ebû Hanîfe'ye ait olan bu tanımları tercih ettiğine dair herhangi bir ifadesi bulunmamaktadır. Sadrüşşerîa söz konusu tanıma eserinde yer vermiş ve anlaşılmasına yönelik bazı açıklamalar yapmıştır. Sadrüşşerîa'nın fıkıh usulünü “Tahkik yoluyla kendisine ulaştıran kaideleri bildiren ilim” şeklinde tanımladığı ifade edilmiştir. Tanımda yer verilen “kendisine” ifadesiyle ne kastedildiği açıkça ifade edilmediği için fıkıh usulünün “fıkıh usulüne ulaştıran bir ilim” olduğu şeklinde yanlış bir sonuç ortaya çıkarılmıştır. Oysa Sadrüşşerîa, mezkûr kayıtla fıkıhın kastedildiğini eserinde açıkça ifade etmiştir. Bekdemir, Sadrüşşerîa'nın deliller ve hükümler arasındaki ilişki yönünü izah ederken kullanmış olduğu “izâfet” ve “muzâf” gibi mantikî ifadeleri dilbilim kavramları olarak değerlendirmiş, bu sebeple yanlış bir çıkarımda bulunmuş ve bunu da Sadrüşşerîa'nın görüşü olarak yansıtmıştır. Bunların yanında Sadrüşşerîa'nın, Hanefî mezhebinin yerleşik usul anlayışına uymayan kimi düşüncelere sahip olduğu da Bekdemir'in tespitlerinden ortaya çıkan ve yanlış olduğu

kanaatine sahip olduğumuz diğer bir konudur. Tespit edebildiğimiz kadarıyla yazarın bu türlü iddiaları şunlardır: Sadrüşşerîa'nın, müctehidlerin çoğunluğunun fikir birliği etmesiyle icmân gerçekleşeceği kanaatinde olduğunu; icmân -kesinlik ifade etse de-başka bir icmâ ile neshedilebileceği; şer'u men kablênâyı şer'î bir delil olarak kabul etmediği; sonra gelen şeriatların, önceki şeriatların hüküm açısından sürelerinin bittiğini bildirdiği düşüncesinde olduğu; iddet süresini beyan eden Bakara suresi 228. ayetindeki "kurû" ifadesini "temizlik dönemi" olarak kabul ettiği. Oysa Sadrüşşerîa bu konularda tespit sahibinin iddiasının aksine ve Hanefî mezhebinin yerleşik usul anlayışını yansıtan bir bakış açısı benimsemiştir.

Bu makalede, Sezayi Bekdemir'e ait olan "Orta Asya'da Hanefîliğin Gelişimi, Sadrüşşerîa Ubeydullah b. Mes'ud" isimli çalışmada Sadrüşşerîa'nın usul düşüncesi ile ilgili bazı tespitler değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yanlış olduğu kanaatini taşıdığımız hususlar üzerinde durularak Sadrüşşerîa'nın konuya dair usul düşüncesinin doğru bir şekilde aktarılması amaçlanmıştır. Muhteva olarak eksiklikleri olsa da söz konusu çalışmanın yapıcı tenkitler ve katkılarla olgunlaşacağı düşüncesini taşımakla birlikte yazarı tarafından tekrar gözden geçirilmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Abdülazîz el-Buhârî, Alâüddîn b. Ahmed b. Muhammed. *Keşfu'l-esrâr an Usûl-i Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*. 2 Cilt. İstanbul: Şirket-i Sahâfe-i Osmâniye, 1890.

el-Âmidî, Ebü'l-Hasen Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. Nşr. Abdurrezzâk Afîfî. 2 Cilt. Beyrût: el-Mektebu'l-İslâmî, t.y.

Bekdemir, Sezayi. *Orta Asya'da Hanefîliğin Gelişimi, Sadrüşşerîa Ubeydullah b. Mes'ud*. İstanbul: Hikmetevi, 2017.

Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî. *Ravzatü'n-nâzır ve cünnetü'l-*

münâzır fî usûli'l-fikh alâ mezhebi'l-Îmâm Ahmed b. Hanbel. 2 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-reyyân, 2002.

Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî. *el-Fusûl fî'l-usûl.* Thk. Uceyl Câsim en-Neşemî. 4 Cilt. Kuveyt: Vizâretü'l-evkâf ve's-suûni'l-İslâmiyye, 1994.

el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *el-Müstasfâ min ilmi'l-usûl.* Thk. Muhammed Abdusselam Abduşşâfi. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.

_____. *Mi'yâru'l-ilm.* Thk. Süleyman Dünyâ. Mısır: Dâru'l-Maârif, 1961.

Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. Îsâ. *Takvîmu'l-edille fî usûli'l-fikh.* Thk. Halil Muhyiddin Meys. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2001.

İbn Emîr Hâc, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Halebî. *et-Takrîr ve't-tahbîr.* 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.

Kemalpaşazâde, Şemseddin Ahmed. *Şerhu Tağyîri't-Tenkîh.* İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1308.

Molla Cîven, Ahmed b. Ebî Saîd b. Abdillâh el-Leknevî. *Nûrû'l-envâr fî şerhi'l-Menâr.* İstanbul: İhsan Kitabevi, 1986.

Molla Hüsrev, Mehmed. *Mir'âtü'-usûl fî şerh-i Mirkâti'l-vusûl.* İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, t.y.

Pezdevî, Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm. *el-Usûl.* 2 Cilt. İstanbul: Şirket-i Sahâfe-i Osmâniye, 1890.

Sadrüşşerîa, Ubeydullah b. Mes'ûd el-Mahbûbî. *et-Tavzîh fî halli gavâmidi't-Tenkîh.* 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981.

es-Semerkindî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed. *Mîzânü'l-usûl.* Nşr. Muhammed Zekî Abdülbir. Katar: by., 1984.

es-Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, *el-Usûl*. Thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 2005.

eş-Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hak min ilmi'l-usûl*. Thk. Ahmed Azve İnaye. 2 Cilt. Dimaşk: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1419.

et-Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid. *Keşşâfu ıstılâhâti'l-fünûn ve'l-'ulûm*. Thk. Rafîk el-Acem-Ali Dehûc. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1996.

et-Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh. *et-Telvîh ilâ keşfi hakâiki't-Tenkîh*. 2 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981